שופטים ג

א. כתב הרמב"ם בהל' מלכים[1]: "ה־מלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מל־כות בית דוד ליושנה וכו' וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא ב־תורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר[2] ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהי' נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה'. ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנבי־אים. אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון שעומד מבניו כו'" (ומביא כמה פסוקים מפרשת בלעם ומפרשם על דוד ועל מלך המשיח).

ובהלכה שלאח"ז ממשיך הרמב"ם: "אף בערי מקלט הוא אומר[3] אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו[4], אבל בדברי נביאים אין הדבר צריך ראיי' שכל הספרים מלאים בדבר זה".

ויש לעיין, מה חסר בראיות הראשו־נות (מהכתוב "ושב גו'" (שבפ' נצבים) ומפרשת בלעם), שהוזקק הרמב"ם להו־סיף הראי' גם מהכתוב ב"ערי מקלט"?

הצורך בשני ראיות הראשונות מובן, כי כוונת הרמב"ם כאן (בהלכות מלכים) היא על האמונה במלך המשיח, היינו שנוסף על החיוב להאמין בכללות ענין הגאולה, שהקב"ה עתיד לגאול את ישר־אל (באיזה אופן שהוא), חייבים להאמין במלך המשיח[5] (עם פרטי ענייניו ומעלו־תיו המפורטים ברמב"ם בפרק זה), כ־דיוק לשון הרמב"ם "וכל מי שאינו מאמין בו"; ודבר זה אינו מפורש בפסוק "ושב ה"א את שבותך גו' וקבצך וגו' והביאך ה'", אלא רק ב"פרשת בלעם" ש"שם נבא בשני המשיחים", דוד ומלך המשיח[6] [ומטעם זה מביא גם אריכות הראי', עם כו"כ פסוקים המדברים בהם, כי בפסוקים אלה נרמזים גם פרטי ענייניו ומעלותיו של מלך המשיח (ש־חייבים להאמין בהם), כמשנ"ת במ"א].

ולאידך לא הסתפק בהראי' מפרשת בלעם, ועוד זאת, שהביאה רק כראי' שני' — כי אין כוונת הרמב"ם כאן רק להביא ראיות מתורה שבכתב על ביאת

---

1) פי"א ה"א.

2) נצבים ל, ג־ה.

3) פרשתנו יט, ח־ט. וראה ספרי עה"פ. תוספתא מכות ספ"ב. ירושלמי שם פ"ב ה"י.

4) צע"ק ממחז"ל (סנהדרין עא, א) דבן סורר ומורה ועיר הנדחת "לא הי' ולא עתיד להיות . . (אלא) דרוש וקבל שכר". ואולי יש לחלק. ואכ"מ.

5) ולהעיר מדעת ר' הלל (סנהדרין צט, א) "אין להם משיח לישראל", ובפרש"י (וראה גם חידושי הר"ן) שם "אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו" (ובראש אמנה לאברבנאל פי"ד פירש זה באו"א). ודברי הרמב"ם הם לאחרי שהכריעו חכמים שלא כ־דבריו, שלכן האומר עתה כדעת ר' הלל הרי הוא כופר בכלל התורה (שו"ת חת"ס יו"ד סשנ"ו). וראה לקמן הערה 42.

6) ולהעיר שבפיה"מ הקדמה לפ' חלק (יסוד הי"ב) הקדים הרמב"ם הראי' מפרשת בלעם להא דפ' נצבים — "ומי שהסתפק בו . . כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים" (וי"ל שנקט ע"פ סדרם בקרא משא"כ בהי"ד שהוא ס' הלכות הלכות).

7) לקו"ש חי"ח ע' 281 ואילך.

המשיח, אלא להוכיח ד„מי שאינו מאמין בו . . כופר . . בתורה ובמשה רבינו ש־הרי התורה העידה עליו", והעדות הזו אינה רק ע"פ פירוש פסוקי התורה שב־תורה שבע"פ [שגם „הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה" הוא בכלל „כופר בתורה"[8]], אלא „אלו הדברים (ה)מפו־רשים בתורה"[9] — ואילו נבואות בלעם נאמרו בדרך משל וחידה, בלשון שאי אפשר לומר ש„הדברים (ה)מפורשים ב־תורה"[10]: משא"כ בפסוק הראשון שמפו־רש בו ע"ד גאולה, קבוץ גליות וכו'.

אבל צריך ביאור (כנ"ל) — מה נוסף ע"י הראי'[11] מהכתוב בערי מקלט[12]?

---

8) רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח.

9) וראה בית אלקים (להמבי"ט) שער היסודות פנ"ב.

10) ובראב"ע בלק (כד, יז) פירש כל הכתובים רק על דוד. ע"ש.

11) ובפיה"מ שם לא הביא ראי' זו. — ולכאורה אין כוונת הרמב"ם בס' היד (ספר הלכה) להביא כל המקומות שבתושב"כ שמפורש בהם ע"ד הגאולה (ובפרט שלכאורה ישנם עוד — ראה ס' הגאולה להרמב"ן שער א' „ויותר חזק מזה בסוף התורה . . פ' האזינו". וראה ויחי מט, י וברש"י ורמב"ן שם. ועוד).

12) בלקו"ש שם (ע' 280) נת' שכוונת הרמב"ם בראי' זו היא להוכיח עוד יותר שגדרו של משיח הוא שאז יהי' קיום התומ"צ בשלימותן, שהרי מצוה זו תהי' בשלימות רק אז. ובמ"א (לקו"ש חכ"ד ע' 109 ואילך) נת', שראי' זו היא גם הקדמה לדברי ה־רמב"ם בהלכה שלאח"ז, שמלך המשיח א"צ „לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", שזהו בהתאם לדברי הרמב"ם להלן שם (רפי"ב) שבימות המשיח „עולם כמנהגו נוהג" — שהראי' לזה מתושב"כ היא מערי מקלט לעת"ל, שגם אז אפשרי ויהי' הורג נפש בשגגה (אבל ראה המשך השיחה שם).

אבל פשטות ל' הרמב"ם היא, שכוונתו להביא ראי' מתושב"כ על עצם ביאת המשיח, כהמשך לשונו „ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה

גם יש לדייק, שהרמב"ם כתב ראי' זו בהלכה בפ"ע, ולכאורה הו"ל לכללה בהלכה הקודמת ביחד עם ב' ראיות הראשונות[13].

ב. ונראה לומר, שבראי' זו מערי מקלט יש חידוש עיקרי לגבי ב' ראיות הראשונות: בזה שציוותה תורה „אם ירחיב גו' ויספת גו'" (שבימות המשיח חייבים להוסיף בערי מקלט, בלשון הרמב"ם[14] „בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו הששׁ") — נעשה הענין דביאת המשיח א' מתנאי מצוה שבתורה.

כלומר: אע"פ שענין הגאולה העתידה מפורש בתורה (והרמב"ם (בפירוש ה־משניות[15]) מנה האמונה בזה בין עיקרי ויסודי התורה), מ"מ אין זה חלק ממצוות התורה, שהרי לא מצינו בתורה ציווי להאמין בהגאולה[16] (ורק כי כיון שזהו ענין המפורש בתורה, לכן כל שאינו מאמין בה, הרי הוא „כופר . . בתורה וב־משה רבינו"); אבל ע"י הציווי ד„אם יר־חיב גו' ויספת גו'", נעשה ענין הגאולה אחד מפרטי מצוה בתורה.

וע"י שנעשה חלק ממצוה בתורה, יש בו גם התוקף שבענין המצוות. וכמ"ש

לתוהו, אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראי' שכל הספרים מלאים בדבר זה".

13) ראה במקומות שנסמנו בהערה הקודמת.

14) הל' רוצח פ"ח ה"ד (וראה הל' שמיטה ויובל רפי"ג).

15) בהקדמה לפ' חלק.

16) שזהו אחד מהטעמים שלא הביאו הרמב"ם בס' היד בהל' יסודי התורה — כי „בס' משנה תורה . . כוונתו . . לבאר המצות אשר בספר תורת האלקים . . הביא . . הלכות יסודי התורה לבאר אותם היסודות שיש בכללם מצות . . לא . . כל יסודי התורה" (ראש אמנה פי"ט).

הרמב"ם בהלכות יסודי התורה[17] "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת", ש"מצוה" פירושו ציווי התורה, וכהמשך דברי הרמב"ם "שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם". וכן כתב גם בהלכות מלכים שם[18], בהמשך הענין אודות המלך המשיח, "עיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן (וכל[19] המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצות מפשוטן, הרי זה ודאי בדאי[20] ורשע ואפיקורוס)".

ולכן, כיון שענין הגאולה הוא פרט במצות ערי מקלט, הרי כשם שערי מקלט "היא מצוה עומדת לעולם כו' אין לה לא שינוי כו'", כך אי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחה זו.

ועפ"ז מובן גם דיוק לשון הרמב"ם בראי' זו "ולא צוה הקב"ה לתוהו"[21] — שכוונתו להדגיש, דכיון שזהו ענין של מצוה ("צוה הקב"ה"), הרי זה מחייב שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בזה, כי "לא צוה הקב"ה לתוהו".

17) רפ"ט. וראה גם הל' תשובה פ"ג סוף ה"ח (והל' מעשה הקרבנות ספ"ב). פיה"מ שם היסוד הט' (ובתרגום קאפח שם). וכן בהקדמתו לפיה"מ (שמציין בפ' חלק שם). — וראה בארוכה סה"ש תשנ"ב ח"א ע' 27 ואילך.

18) סוף ה"ג.

19) כ"ה בדפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור.

20) בכת"י תימן "הז בודאי רשע כו'".

21) ובפרט שלכאורה הי' אפשר להביא ראי' מעצם ההבטחה ד"ירחיב ה"א את גבולך", שקאי על ארץ "הקיני והקנזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן ועדיין לא נכבשו" (רמב"ם הל' רוצח שם).

ג. ליתֵר ביאור:

בנוגע להבָטחות הקב"ה (ע"י נביא) ישנם אופנים מסויימים ששייך שיחול בהם שינוי, כמו "דברי הפורענות שה־נביא אומר" שאפשר שיבטלו, מפני "ש־הקב"ה ארך אפים ורב חסד כו' [או כי] אפשר שעשו תשובה ונסלח להם"[22], וכן גם בהבטחה לטוב אם היתה רק "בין הקב"ה ובין הנביא" אפשר שלא תתקיים אם "יגרום החטא"[23];

ומזה מובן, שגם כאשר ברור ש־הבטחת הנביא תתקיים [כמ"ש הרמב"ם[24] "שכל דבר טובה שיגזור הא־ל אפילו על תנאי אינו חוזר", וכמו שביאר ב־פיהמ"ש שלו[25] שכ"שיאמר הקב"ה לנביא להבטיח לבני אדם בבשורה טובה" מוכ־רח הדבר להתקיים, ואין שייך שיתבטל מחמת חטא] — אין זה מפני שהבטחה שע"י נביא בעצם אינה ניתנת לשינוי[26], אלא מפני שהבטחות אלו אין בהם שינוי בפועל (וכמבואר ברמב"ם שם, שזהו כדי שיוכלו לבחון אם נביא אמת הוא*[26]).

22) רמב"ם הל' יסוה"ת פ"י ה"ד. וראה גם הקדמת הרמב"ם לפיה"מ. וראה ירושלמי סנהדרין פי"א ה"ה. תענית פ"ב סה"א. ב"ר פנ"ג, ד.

23) פיה"מ להרמב"ם שם, ע"פ ברכות ד, א. וראה הנסמן בהערה 25.

24) הל' יסוה"ת שם (מברכות ז, סע"א). וראה הנסמן בהערה 22.

25) בהקדמה שם. וראה גם מאירי לברכות ד, א. שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' א'סג. ראי"ם לפרש"י וישלח (לב, ח), הובא בלח"מ להל' יסוה"ת שם. — וב(ראי"ם ו)גו"א שם (וכן בצל"ח ברכות שם) הקשו על חילוק זה ממחז"ל עה"פ "עם זו קנית" (ברכות שם. הובא לקמן בפנים ס"ד). וכבר האריכו במפר־שים בחילוקים שונים. ואכ"מ.

26) ולהעיר מפסק הרמב"ם (סוף הל' מגילה) ש"כל ספרי הנביאים .. עתידין ליבטל לימות ה־משיח". וראה הנסמן בהערה 34.

*26) וראה דרשות הר"ן דרוש ב.

משא"כ נצחיות התורה, ש„עומדת ל־עולם ולעולמי עולמים", הוא מפני שהיא למעלה מגדר שינוי, היינו שאי אפשר שישתנה, דכמו ש„אני ה' לא שניתי"[27], שאין שייך בו ית' שינוי ח"ו, כן גם בתו־רתו של הקב"ה (שהיא חכמתו ורצונו של הקב"ה), שאין שייך בה גדר שינוי[28].

ומזה מובן לענין הבטחת הגאולה, דאף שלהיותה הבטחה לטוב ומה שאמר הקב"ה לנביא „להבטיח לבני אדם בבשורה טובה" אי אפשר שיתבטל מפני גרימת החטא, כנ"ל[29] [ועוד זאת, שמעיקרא לא שייך בנדו"ד שיגרום החטא, שהרי (בלשון הרמב"ם[30]) „כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר[31] והי' כי יבואו עליך כל ה־דברים וגו' ושבת עד ה"א ושב ה"א וגו'", היינו שהובטחנו על זה גופא, שישראל יעשו תשובה (ולא יהי' מצב של „יגרום החטא"[)] — מ"מ, הוודאות שבזה היא רק מצד גדרי הנבואה ואופנה: משא"כ ע"ז שהבטחת הגאולה היא חלק ופרט ממצוה בתורה, חל עלי' גדר נצחיות התורה — שהיא נצחיות שאין שייך בה שום ביטול.

ד. אלא שלכאורה עדיין יש מקום לשאלה:

הרי הכלל של נצחיות התורה הוא בכל חלקי התורה[32], ובפרט בחמשה חומשי תורה, וכמ"ש הרמב"ם[33] ש„חמשה חומשי תורה .. אינן בטלין לעולם", שכל הנכתב בתורת משה הוא נצחי וקיים לעולם: וא"כ, כיון שהבטחת הקב"ה על הגאולה מפורשת בתורת משה, כבר חל ע"ז גדר הנצחיות של „חמשה חומשי תורה", ומה נתוסף בזה ע"ז שהיא גם פרט ממצות התורה?

וי"ל כי יש חילוק עיקרי בין הנצחיות שבמצות התורה להנצחיות שבשאר חלקי תורה (שבכתב)[34]: בשאר חלקי ה־תורה אפשר שענין הנצחיות שבהם ית־קיים (לא כפשוטו, אלא) רק בתוכנם הרוחני (וע"ד „דברי הימים והסיפורים"[35] שבתורה שבכתב, שהנצחיות שבהם היא ב„חכמות ופלאים"[35] הנרמזים בהם, ולא

27) מלאכי ג, ו.

28) ראה בארוכה בזה — לקו"ש חי"ט ע' 182 ואילך. חכ"ג ע' 33 ואילך.

29) ובפרט שהגאולה אינה רק הבטחה (בתורה) אלא גם (בלשון) נבואה, כדיוק לשון הרמב"ם „ושם נבא בשני המשיחים" — ראה גו"א וישלח שם (וב־ספרו גבורות ה' פ"ז), שיש חילוק בין הבטחה (סתם) ונבואה, שהבטחה אפשר שלא תתקיים מפני החטא, משא"כ נבואה.

[ועפ"ז הי' אפשר לתרץ אריכות ל' הרמב"ם „אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא". אלא שהרמב"ם לא ס"ל כחילוק הגו"א (שלכן הוצרך לחלק בין הב־טחת הקב"ה לנביא עצמו או מה שמבטיח לאחרים). וראה לקו"ש חי"ח ע' 274 הערה 23 ובשוה"ג שם. וראה לקמן סעיף ו].

30) הל' תשובה פ"ז ה"ה.

31) נצבים ל, א־ג (הבטחת הגאולה שברמב"ם הל' מלכים שם).

*) ולהעיר מקרית ספר (להמבי"ט) להל' מלכים שם „וכשם שנתקיימה נבואתו במשיח ראשון תתקיים באחרון" (היינו שכוונת הרמב"ם להדגיש הוודאות שתתקיים נבואה זו).

32) דכל אות ואות שבתורה, הן בתושב"כ (גם נביאים וכתובים) והן בתושבע"פ (גם אגדות שבה) היא חלק מתורת אמת ותורה הנצחית — ראה בארו־כה לקו"ש חכ"ג שם. וש"נ.

33) סוף הל' מגילה.

34) שהרי כמה אופנים ודרגות ישנם בענין הנצחיות. וראה גם לקו"ש חכ"ו ע' 225, החידוש בנצחיות שבתורה שבכתב. ע"ש. וראה הערה 36.

35) ל' הרמב"ם בפיה"מ בהקדמה לפ' חלק היסוד השמיני.

בהענינים כפשוטם, שהרי הם מאורעות שבעבר): משא"כ זה שהתורה „היא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים", היינו, שציווי התורה כפשוטם קיימים „לעולם ולעולמי עולמים" בלי שינוי גרעון או תוספת[36].

[וכדיוק לשון הרמב"ם הנ"ל „וכל המוסיף כו' והוציא הדברים של מצות משפוטן הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס", דרק כאשר אומר על מצות התורה שאינן כפשוטן יש עליו גדר זה ד„בדאי ורשע ואפיקורוס"[37] (כי אז הוא כופר ביסוד של נצחיות התורה), משא"כ כשמוציא שאר המקראות מידי פשוטן*[37] אין עליו גדר זה].

וכשם שהוא בסיפורי התורה, כ"ה גם בענין הבטחות הקב"ה שנכתבו בתורה, שקיומן בפועל תלוי באופן ההבטחה לפי התנאים וגדרים שפירשו בחז"ל, ואם נכתבה ההבטחה בלי תנאים אלה אינו ודאי שתתקיים לפי פשוטה דוקא.

[וכדמצינו בפירוש, שהכלל שהבטחת הקב"ה אפשר שלא תתקיים בפועל מפני „שמא יגרום החטא" חל גם על הבטחות המפורשות בתורה, כדאיתא בברייתא[38]: „עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית[39]", עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה (שבאו (לארץ) בימי יהושע. רש"י), עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שני' (כשעלו מגלות בבל בימי עזרא. רש"י), מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא".

ולכאורה, כיון שהבטחה זו („עם זו קנית") נכתבה בתורה שבכתב (לפני הזמן ד„ביאה שני"')[40], והתורה הזאת לא תהי' מוחלפת ו„אין לה לא שינוי ולא גרעון

---

36) ומובן, שזה מורה על סוג נעלה יותר בענין הנצחיות: ענינים שהנצחיות שבהם היא רק בתוכנם הרוחני (ואילו בגשמיות בטל הדבר), ה"ז הוראה שיש איזו הגבלה בנצחיות עצמה, שה„אמת" שבהם היא ברוחניות ולא בגשמיות: משא"כ במצוות והלכות התורה, שהנצחיות היא (גם) בגשמיות כפשוטו, ה"ז מפני שהנצחיות קשורה עם „אמת ה'" כפי שהיא למעלה מכל גדר שינוי כלל, שאין שום הגבלה וחילוקים בנצחיות זו (לחלק ולומר שהדבר נשאר קיים רק ברוחניות), אלא הוא מוכרח להתקיים גם בעולם הזה, כפשוטו.

וכמשנ"ת במ"א (לקו"ש חכ"א ע' 114 ואילך) ב„מעלת הלכות התורה", שדוקא הן נק' „אמת ל„אמיתו" דתורה (ראה סה"מ תרכ"ז (ע' רפב. רצא) והמשך תרס"ו (ע' תלא), ע"פ שבת י, א. וש"נ), כי ה„אמת" שבהם היא (עד) למעשה בפועל.

37) אף שי"ל שהרמב"ם מדייק כן, כי עיקר כוונתו בזה היא למ"ש אח"כ ע"ד אותו האיש (בדפוסים ששלטה בהם בקורת הצנזור נשמט), שגרם „להחליף התורה", וכן ע"ד ה„ערלי לב . . (ש)נושאים ונותנים . . במצות התורה . . אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה . . דברים נסתרים יש בהן ואינן כפשוטן".

*) והרי היסוד דנצחיות התורה שבהל' יסוה"ת שם הוא גם בנוגע לפירוש המצות דתושבע"פ (ראה שם ה"א. וראה הל' תשובה פ"ג ה"ח. פיה"מ ב„הקדמה לפ' חלק יסוד הט'). אלא שבסוף הל' מגילה, משווה הנצחיות ד„הלכות של תורה שבע"פ" לחמשה חומשי תורה (בכלל). ואכ"מ.

37) וראה ברייתא דל"ב מדות (מדה כו) „אתה מוצא בנביאים ובכתובים שדברו במשל, בד"א בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן בלשון משל כו'". וראה פי' מדרש תנאים (להמהרז"ו) שם, שהכוונה שלא נדרוש לשנות פשוטה של הלכה („מצוה"). ע"ש.

38) ברכות ד, א. סנהדרין צח, ב.

39) בשלח טו, טז.

40) משא"כ בהא דיעקב הי' ירא שמא לא תתקיים הבטחת הקב"ה כי יגרום החטא — שעדיין לא נכתבה אז בתורה.

ולא תוספת", איך אפשר לומר שיחול שינוי בהבטחה זו ולא תתקיים בפועל (מאיזו סיבה שתהי')? וע"כ צ"ל, כי הגדר של נצחיות התורה אינו שייך בכלל ללימוד פי' הכתובים (האם זהו בגשמיות או ברוחניות, בכל אופן או בתנאי וכו')].

וזהו החידוש בענינו, שכיון שהבטחת הגאולה היא פרט ממצות ערי מקלט, חל עלי' גדר נצחיות מצות התורה, אשר (א) מוכרח להתקיים בפשטות ובגשמיות[41], (ב) ובאופן שאין שייך בזה שינוי, כנ"ל.

ה. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר הטעם שהרמב"ם מוסיף הראי' על מלך המשיח מהא ש"אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב . . ויספת . . ומעולם לא הי' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו":

אין כוונת הרמב"ם (רק) להביא עוד הוכחה מתורה שבכתב (חמשה חומשי תורה) על מלך המשיח, אלא בא להוסיף ענין חדש בחומר הדבר של "מי שאינו מאמין בו", דנוסף לזה ש"כופר . . בתורה ובמשה רבינו" מפני ש"התורה העידה עליו" — הרי הוא גם "גורע" א' ממצות התורה, שהרי לדעתו פרט זה של מצות ערי מקלט לא יתקיים, וחל עליו מ"ש הרמב"ם (בהלכה שלאח"ז) "הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפיקורוס".

[ולכן כתב הרמב"ם ראי' זו בהלכה בפ"ע — כי בשתי הראיות הראשונות כוונתו להוכיח ד"מי שאינו מאמין בו . . כופר . . בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו", ובראי' זו בא לרמז על חומר נוסף בענין זה, שהוא גורע ממצות התורה].

אלא שלכאורה אם הוא "כופר . . ב־תורה ובמשה רבינו" מה מוסיף זה שהוא גורע ממצות התורה?

אבל ע"פ הנת"ל יש לומר שיש נפק"מ לדינא — ובהקדים ביאור דינו של ה־אומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני שסובר שאף שהובטחנו על הגאולה, חל בזה שינוי ונתבטלה הבטחה זו (מפני החטא וכיו"ב)[42], שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש"כופר . . בתורה וב־משה רבינו שהרי התורה העידה עליו" (שהכוונה בזה שכופר בדבר המפורש ב־תורה שבכתב, כנ"ל בתחילת השיחה) — שהרי אינו כופר בהבטחה הכתובה בתורה, אלא ס"ל שגם על הבטחה כזו שייך ענין החרטה (וצ"ע אם יש לו דין כופר בתורה שבע"פ):

אבל כיון שהגאולה היא פרט וגדר במצות התורה, אשר "היא מצוה עומדת

41) אלא לכאורה, כיון שפשטות המקראות דה־הבטחה דפ' נצבים קאי על הגאולה העתידה [משא"כ בנבואות בלעם שאינו מפורש בפשט, כנ"ל בתחילת השיחה. וכן הא ד"עם זו קנית"], א"כ צריכה להתקיים בפשטות, כהכלל ד"אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (יבמות כד, א. וראה שבת סג, א. וראה ב־פרטיות אנציקלופדי' תלמודית בערכו).

אבל: (א) צ"ע (ובפרט לדעת הרמב"ם*) אם כלל זה אמור גם בהבטחות התורה. (ב) ראה לקמן בפנים (סוף סעיף ה) נפק"מ להלכה בזה שהיא תנאי ופרט במצוה. ועצ"ע.

*) שמדגיש (כנ"ל) שרק אם "הוציא הדברים שלו מצות מפשוטן ה"ז כו'". וראה רמב"ם הל' מלכים רפי"ב ובמגדל עוז שם. ולהעיר ממו"נ (ח"ב פכ"ט־ל.ובכ"מ). וידועות תשובות הרשב"א בזה (ח"א סתי"ד־תיח. וראה שם ס"ט "באמת הרבה כתובים דברו דרך משל כו'". ע"ש). ואכ"מ.

42) וע"ד דעת ר' הלל שאין להם משיח לישׂ־ראל שכבר אכלוהו בימי חזקי' (כנ"ל הערה 5), שסבר שגרם החטא, אף ש"התורה העידה עליו" ו"בדברי הנביאים . . כל הספרים מלאים בדבר זה". — וראה שו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' א'רנח) ועיקרים בתחילתו.

לעולם ולעולמי עולמים", שזה מכריח שאי אפשר להיות שינוי ח"ו בהבטחת הגאולה, הרי באמרו היפך מזה, יש עליו דין כופר בתורה (כי אף שמאמין שה־ציווי „ואם ירחיב גו' ויספת גו'" הוא מן השמים, הרי באמרו שיתבטל פרט זה דהמצוה – „כבר בטלה תורה זו" – הרי הוא „כופר בתורה"*[42]).

ויש לומר עוד נפק"מ – באומר שאינו מאמין בגאולה העתידה לבוא מפני ש־מפרש המקראות של הבטחת התורה שלא כפשוטם (שאומר שהגאולה תהי' רק ברוחניות וכיו"ב), שלכאורה אי אפשר לומר עליו ש„כופר . . בתורה וב־משה רבינו", שהרי מודה דמה שכתוב בתורה הוא אמת, אלא שסובר שכוונת התורה אינה לפשטות הענין אלא שלא כפשוטו. וגם את"ל שזהו היפך הכלל[43] ד„אין מקרא יוצא מידי פשוטו", צ"ע אם אפשר לומר שחל עליו שם „כופר בתו־רה ובמשה רבינו" משום שמפרש מק־ראות שלא כפשוטם.

אבל מצד זה שהגאולה היא פרט וגדר במצות התורה, אז באמרו שה־גאולה לא תהי' כפשוטה הרי הוא מוציא „דברים של מצות מפשוטן" וחל עליו הדין ד„הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפי־קורוס".

ו. והנה בדרך זו יש לבאר עוד דיוק בלשון הרמב"ם – שבהראי' מ„פרשת בלעם" אומר „אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים", שלכאורה אינו מובן טעם הדגשה זו ד„ושם נבא"[44] (שנאמר בדרך נבואה).

[ודוחק גדול לומר, שכיון שמקדים שזהו „בפרשת בלעם", צריך להוסיף „ושם נבא" דאל"כ מנא לן שיש אמת בדברי בלעם – שהרי כיון ש„פרשת בלעם" נכתבה בתורת משה[45], מובן, ופשוט, שדברים אמיתיים הם[46]].

ויש לומר, שגם בזה כוונת הרמב"ם היא להשמיענו חומרא נוספת במי שאינו מאמין במלך המשיח, שנוסף ע"ז שהוא „כופר . . בתורה ובמשה רבינו", הרי הוא כופר גם בדברי נבואה.

דאף שדברי תורה חמורים מדברי נביאים[47] – מ"מ מצינו גם חומר בדברי נביאים לגבי דברי תורה, שהעונש על דברי תורה תלוי בסוג העבירה, אם היא עבירה קלה או חמורה כו', משא"כ ה־עובר על דברי הנביא, אין נפק"מ באיזה ענין עבר, ואפילו אם הוא בדברי ה־רשות, חייב מיתה בידי שמים[48].

ויש לומר הטעם, משום שאע"פ שה־תוקף של דברי תורה גדול הרבה יותר מהתוקף שבדברי נבואה – מ"מ לגבי בני אדם, יש חומרא בדברי נבואה. כי הנבואה הוא מה ש„הא־ל מנבא את בני האדם"[49], „מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם"[50], וכיון שזהו גילוי דברו ל־בנ"א[51], לכן, בנוגע לפעולה לבני אדם יש בדברי נביאים תוקף וחומר לגבי

---

*42) הל' תשובה פ"ג ה"ח.

43) נסמן לעיל הערה 41. וראה שם בשוה"ג.

44) ראה לעיל הערה 29.

45) ובפרט ע"פ הדגשת חז"ל (ב"ב יד, ב) „משה כתב ספרו ופרשת בלעם".

46) ראה גם ספר הגאולה להרמב"ן שם.

47) ראה חגיגה י, ב. וש"נ. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך דברי קבלה.

48) רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ט ה"ב.

49) ל' הרמב"ם שם רפ"ז. ע"ש ובפיה"מ הקדמה לפ' חלק היסוד הו'.

50) שם הל' תשובה פ"ג ה"ח.

51) ראה בארוכה בזה לקו"ש חכ"ג ס"ע 85 ואילך.

דברי תורה[52]. ומשום הכי, כששומע אדם ציווי מפי הנביא, הרי זה כאילו שומע הציווי מפי הקב"ה, ובמילא לא משנה תוכן הציווי, ואם עובר עליו הרי הוא מורד במלך, שחייב מיתה[53] (ללא נפק"מ באיזה ענין מרד).

ומזה מובן, שיש חומרא בענין הנבואה בכלל (לגבי דברי תורה), גם במקום שלא חל בפועל האיסור של עובר על דברי הנביא (כי לא שמע מפי הנביא וכו'). וזוהי כוונת הרמב"ם כאן במ"ש "ושם נבא", לרמז שמי שאינו מאמין במלך המשיח, יש בו גם משום חומרא זו[54].

ועפ"ז נמצא, שבשלש הראיות שהביא הרמב"ם, מלמדנו, שענין מלך המשיח נאמר ונכתב בכל חלקי תורה שבכתב — הן בסיפורי (והבטחות) התורה, כמפורש בפ' נצבים: הן בנבואות שבתורה, כמפורש ב"פרשת בלעם" ש"שם נבא"; והן במצות שבתורה, כמפורש במצות ערי מקלט,

ולכן מי שאינו מאמין במלך המשיח, נוסף ע"ז שהוא "כופר . . בתורה ובמשה רבינו", הרי הוא כופר גם כן בנבואות שבתורה, וכן כופר במצוות התורה, "ה' עומדת לעולם ולעולמי עולמים".

ז. ועדיין צריך ביאור — מאי טעמא נבחרה מצות ערי מקלט, שהענין דביאת המשיח הוא פרט במצוה זו דוקא?

ויש לומר בזה*[54]:

ענינם של ערי מקלט בפשטות הוא — מקום שמירה והגנה מגואל הדם, שב־היות האדם (שהרג בשגגה או גם בזדון) בעיר מקלט, לא יוכל לנגוע בו לרעה:

וכשם שישנו ענין ה"מקלט" במקום, כן הוא בזמן, והוא "אותו הזמן"[55], ש"לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות"[55], שתהי' "קליטה" מכל הענינים הבלתי רצויים של זמן הגלות, וישראל יושבים בטח על אדמתם.

ועד"ז ברוחניות הענינים — ובפרט ע"פ הידוע[56] שהענין ד"ערי מקלט" מורה על הקליטה מהיצר הרע (שנקרא "גואל הדם") וכמחז"ל[57] "דברי תורה . . קול־טין". וכמו שעיר מקלט בפשטות היא גם כפרה[58] להורג נפש, כן הוא גם ברוח־ניות, שהורג נפש מרמז על כל מעשה

---

52) ראה גם לקו"ש חי"ט שם (ע' 184 ואילך), בטעם שהרמב"ם מקשר ענין התורה עם נבואת משה. ע"ש. וראה מו"נ (ח"ג פמ"ה) "אמונת הנבואה קודמת לאמונת התורה כי אם אין נביא אין תורה".

53) ראה רמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ח.

54) דאע"פ דזה ש"כופר . . במשה רבינו" היינו בפשטות שכופר "בנבואתו של משה" — ה"ז מפני שהכופר בתורה כופר בדרך ממילא בנבואת משה (ראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ט ה"א. שם ה"ה. וראה בארוכה לקו"ש חי"ט שם), ומובן, שאינו דומה לענינים אלה שבתורה, שהם דברי נבואה באופן גלוי.

*) עפמ"ש בשו"ת חת"ס (נסמן בהערה 5) שפרשת בלעם היא הדבר היחידי שאין שום עד ראי' בדבר ואנו מאמינים בה אך ורק מפני נבואת משה — מובנת עוד יותר הדגשת הרמב"ם "כופר בתורה ובמשה רבינו", כיון שהבטחת הגאולה היא "בפרשת בלעם".

*54) ראה בארוכה גם סה"ש תנש"א ח"ב ע' 573 ואילך.

55) רמב"ם סוף הל' מלכים.

56) ראה ל"ת וש' הפסוקים להאריז"ל פ' משפטים (בטעם שאלול ר"ת "אנה לידו ושמתי לך" — משפטים כא, יג). וראה בארוכה לקו"ש ח"ב (ע' 380 ואילך. ע' 623 ואילך). ח"ט ע' 297 ואילך. ועוד.

57) מכות י, א.

58) ראה מכות ב, ב. תוד"ה מידי — שם יא, ב. ובכ"מ. וראה רש"י עה"ת נח ט, ה.

עבירה, שעל ידה פוגם בנפשו, שדברי תורה שלומד פועלים קליטה וכפרה לנפשו.

וזוהי השייכות של מצוה זו לביאת המלך המשיח[59], כי אז תוגמר קליטתן וכפרתן של ישראל[60] — במהרה בימינו ממש.

(משיחות ש"פ דברים ור"ח אלול תשמ"ו; מוצאי ש"פ פינחס תשל"ח)

---

59) ובאוה"ת מסעי (ס"ע א'תטו) שהוספת ערי מקלט לעת"ל ענינה (ברוחניות) התגלות טעמי תורה ע"י משיח צדקנו.

60) ויומתק יותר ע"פ המבואר בכתהאריז"ל (ל"ת, ש' המצות וספר הליקוטים פרשתנו) ששייך לתיקון חטא הבל כו' (ע"ש בארוכה. ונת' במאמרי אדה"ז — תקס"ה ח"ב ע' תתא ואילך. ע' תתמט ואילך) — שמובן שזהו ענין כללי ביותר, הנוגע לתיקון כל העולם כולו.